

TAMÁSI OROSZ JÁNOS

„...nagyon fiatal felnőttek voltunk, amikor...”

Palimpszesztus – Bárdi Nándor születésnapjára

Kedvező csillagállás – de régen gondoltuk ezt így annyi mindenről! –, tehát kedvező csillagállás alatt kezdhette történelmi pályafutását Bárdi Nándor. A nyolcvanas évek második felében mélyedhetett el e hivatásban, kereshette annak lényegét. Akkor, amikor a világtörténelem konstellációi – benne a magunk kapcsolt részecskéjével – változást jósoltak. Szűnőben a világ kétpólusú rendszere, dől a fal s dől a fa, Isten áldja azt, aki felé! S közben már mossák, kapargatják a pergamenek felületét – lehessen felülírni azokon a régi történeteket. Palimpszesztus... Bárdi Nándor persze ekkor már rendszeres erdélyi utazóként sokéves tapasztalattal rendelkezett a magyar ajkú nemzeti kisebbségek sorsáról, üldözöttségéről, amin, lám, most örvendetes módon változtatni lehet. Jobb, jó irányba fordítani azt. S ma, évtizedekkel később, elismert tudósa a kisebbségkutatásnak – olyannyira, hogy hatvanadik születésnapjára *Palimpszesztus* címen megjelent tanulmánykötettel köszöntötték.

„...az biztos, hogy minden történésnek, lett légyen az akár szellemi, akár valódi történés, a középpontjában ő állt. Nándit nem lehetett megkerülni...” – olvasom e vaskos gyűjtemény bevezető írásában Bárdi Nándorról. (*Palimpszesztus. Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára. TKKI – Kalligram, 2022*) A mondat még a köszöntött egyetemi évei alatti időkre vonatkozik, de a lapokat megtöltő tanulmányok és esszék mindegyike, közvetett vagy közvetlen módon Bárdi szellemi hatásának megkerülhetetlenségéről vall, vagy arra utal. Pályatársak és tanítványok, pályatárssá váló famulusok érzékeltetik személye és személyisége hatását; ám mindezen túl mégis az írások erejére, lendületére, érvelő szókimondására és a legújabb tények/állapotok olykor keményen szókimondó következtetéseire figyelünk föl. Persze, mindez (is) következhet Bárdi habitusának elfogadásából, átvételéből, hiszen – ha figyelmesen szemezgetünk – az írások tartalmi összevetéséből elének rajzolódik a tiszteletet kiváltó és azt parancsoló alakja.

„A romániai magyar társadalomtudományokat összefogó rendezvény alapítója és főszervezője egy magyarországi tudós, aki természetesen évtizedek óta figyeli, kutatja, szervezi, segíti az erdélyi magyar tudományosság és közélet történetét” (531), így az egyik esszéíró, s milyen izgalmasan hat e gondolat visszacsatolása a másik szerző tollából. Bárdi tizenöt évesen még „erdészeti” középiskolás, s ír egy cikket a diáklapba, melynek mondanivalója vissza-visszatérő dialógussá válik a kis diákközösségekben.

„Az erdészet van az emberért, vagy az ember az erdészetért? Avagy, szabad-e ennyire a végtelenségig kihasználni egy embert? A probléma kényes egyensúlyára és moráljára ekkor döbbennek rá. Az erdő és az ember szimbiózisa, mint természeti, metafizikai és morális adottság jelenik meg számukra. Mert – ahogyan a leírt eset mutatja – maga az igazság sérül, ha értékét veszti az emberi élet. Márpedig az emberi élet szerintük fontosabb kell, hogy legyen, mint a nyers gazdasági érdek.” (492) S még ugyanezen írásból érdemes eltűnődnünk a szerző állításán: „négy év elementáris közösségélményét, a bennük kollektív tapasztalatok hatására kialakuló igazságérzetet és szociális érzéket, a talpon maradásukat segítő kooperációs készségeket, a kollégiumi fészekmeleg emlékét, az éltető levegőt jelentő szabadságérzetet és önállóságélményt” jelenti számukra ez a négy év, melyben a közösség mérvadó vezetője már akkor a majdan történésszé és kisebbségkutatóvá lett Bárdi Nándor. Három évvel az évfolyam érettségi vizsgája előtt.

A lapmutatókból kiolvasható, hogy a két idézetet a közel hatszáz oldalas kötet majdhogynem utolsó lapjairól emeltem ide, s – elnézést kérve a két írás szerzőjétől – nem nevesítettem azok megfogalmazóit, mert a karakter teljességének látatására törekedtem. S a módszert követve még jobban ki- s fölrajzolható lenne e személyiség – de a részletek s az áthallások megjelenítésének rovására történne. Márpedig, mint kiemeltem, a *Palimpszesztus* (a címválasztás amúgy szerkesztői remeklés, hiszen, ha szabad így mondani, itt nem egyszerű mester és tanítvány, pályatárs és pályatárs viszonyrendszerének tisztázása, a szellemi nagyság és teljesítmény előtti főhajtás gesztusa történik, hanem a kisebbségi lét történetiségének krónikája, a múlt eseményeinek újra- s újratörténő föltárása valósul meg; a főhatalmak kisebbségellenes, történelemhamisítói szándékainak leleplezése, és az eltörölni kívánt múlt sokadszori fölmutatása, rögzítése a talán majd ismét valakik által letörlésre kerülő viasztáblákra). A Bárdi-palimpszesztus ezt a folyamatot, ennek kiapadhatatlan energiát igénylő fáradhatatlanságát érzékelteti – harminc-hét szerző harminchat írásán (egy írást két szerző jegyez) keresztül. Felölelve a Kárpát-medence teljességét; régióról régióra hatolva. A kötet három szerkesztője (Filep Tamás Gusztáv, Papp Z. Attila, Szerbhorváth György) legalábbis vélhetően ezen elv mentén, „virtuális geodétaként” egységesítette az elkészült írások sorrendjét, összefüggésbe állítva e módszerrel a kisebbségkutatási eredmények jelen állását a politika és közélet kimondottan nem kimondott utalásaival és nem ritkán – remélhetően rövid távú – fiaskóival.

Így olvasva kiváltképp tanulságos az első tanulmány, Deák Ágnes munkája, mely egy (mai szemmel olvasva meglehetősen átgondolatlan) nyelvtörvény történetét szálazza szét. Annak hatását az ezernyolcszázhatvanas évek román és magyar viszonyrendszerére vetíti, érzékeltetve: a nyelvhasználat módja, korlátozása (is) „a fennálló közjogi kötelekek felbomlására vezetnének”. (11) A következő írás szerzője, Pál Judit, a dualizmus korában intézményesített hivatalos nyelvi fordítások megvalósulásának, terjesztésének és terjedésének körülményeit vizsgálja, újfent

megerősítve az olvasót abban, hogy nemzet és nemzeti kisebbség egyaránt önön nyelvében él, ám a szerző írása kicsengését aforisztikussá teszi: „Az 1868. évi III. és XLIV. törvény első paragrafusának a törvények fordítására vonatkozó részét tehát, ha nem is teljeskörűen, de gyakorlatba ültették. A törvényekről a korszak végéig készültek fordítások, de arról már szó sem volt, hogy ezek minden községbe eljutottak volna. [...] A közélet gőzerővel folyó magyarosítása és a nemzetiségekhez való egyre türelmetlenebb viszonyulás következtében amúgy is egyre inkább csak szimbolikus jelentősége maradt a fordításoknak.” (46). Meglehetősen szubjektivitással bár, de kimondhatjuk: a szerkesztők indítása – a nyelvtörvények hatásának és kezelésének módozatai – a kisebbségkutatás mottójaként is értelmezik a nyelvhasználat korlátozásainak máig ható konfrontációs csapdáit.

Lapunk jellegénél fogva nem tehetjük meg, hogy a kötet valamennyi érdekfeszítő munkájánál elidőzzünk. Ám a szerkesztési elv dicséretét kiemelendő, ha futtában haladva is, de érdemes az írások sorrendjében haladnunk, hiszen így voltaképpen tematikus ívben látjuk azt a történelmi elkötelezettséget, mely jellemző hatásaként jelentkezhet/jelentkezik Bárdi munka- és pályatársai, s mindenestre tanítványai fölfogásában.

A *Palimpszesztus* következő blokkja a magyarországi és/vagy magyarlakta területeken élő nemzeti kisebbségek sorsát vizsgálja, a témákat, ahol lehetett közvetlen, ahol nem, ott az ünnepeelt munkásságához kapcsolódva. Így Bányai Viktória az „Ünnepeelt szegedi kötődése” alapján a szegedi zsinagógák belső életének egy fontos szeletét világítja meg, míg a soron következő dolgozatok a székely szombatosok, a magyarországi német kisebbségek és a cigányság identitáshelyzeteit vizsgálják, eltérő aspektusokból. (Bár gyors áttekintést ígértem, mindenképp fel kell hívnom a figyelmet Eiler Ferenc esszéjére [112-121], annál is inkább, mert megjeleníti azon egyik vesszőparipámat: a kizárólag tényekből fölépített fikciós – a szépirodalomhoz közelítő – eszmetörténet nagyban segíti a történettudományok által közvetített ismeretanyagot, ám ugyanez fordítva még aranyfűstként sem funkcionál).

A kötet belső szerkezeti íve e blokk után válik szorosabbá, mintha a történelem folyamának sodrása itt változna annyival erősebbé, s a meder szerkezete annyival lazábbá, hogy masszívabb s egymáshoz közelebbi pillérek beiktatására lenne szükség. Marchut Réka esszéjével indul a romániai magyar kisebbség élettöredéke, egy fontos állomás – sokak szerint a töréspont, én úgy vélem, sok korábbi törésvonal legfontosabb hivatkozási pontja – *Juliu Maniu és a „Lex Apponyi”* címmel. (153). A szerző részrehajlás nélkül, objektív mérlegelésre törekedve tekinti át az Apponyi-féle nyelvtörvényt, kíméletlen végkövetkeztetéssel: „bár a *Lex Apponyi* sok tekintetben a modernizációt szolgálta, és ez nyilván a nemzetiségek érdekében is állt, de erőteljes magyarosító törekvései a nemzetiségek számára elfogadhatatlanná tették. [...] olyan sérelemként hordozta nemcsak Maniu, hanem minden nemzetiségi, ami aztán a bé-

ketárgyalásoknál az utódállamok malmára hajtotta a vizet.” (167-168). Az Erdély-blokk Petru Grozával folytatódik, néhány eddig nem publikált levél közlésével (és természetesen azok születésének drámai körülménymértetésével); a részletekre is fölfigyelő olvasóban akár katartikus érzéseket is kiválthat itt egy-két mondat. Mint például ez, melyet Groza 1957 decemberében vetett papírra: „*A helyes utat járva, talán elérjük nemcsak a mi két kis népünk testvériesülését, hanem a népek közötti megértést is, hogy felszabaduljunk az atomikus [!] háborútól való félelem lidércnyomásától.*” S még további négy tanulmány vizsgálja itt az erdélyi magyar kisebbség küzdelmeit és elnyomatásait, s mindennek időbeliségét – hiszen az összesen hat dolgozat közel száz esztendő változásait futja, tekinti át, hogy végül a „helyzet” visszakanyarodjon a nyelvhasználat, a kommunikáció, az „aszimmetrikus nyelvi rezsím” és a gazdasági tér lehetőségeinek diszfunkcionális ütközéseinek fölisméréséhez. A kirajzolódó-vizsgálendő cikluszáró tételt – önkényesen – e mondattal emelném ki: „*A homogén szervezeti világ tehát nemcsak a mindenkori nacionalista elitnek kitartó nemzetépítési projektjeinek a gyümölcse, hanem alulról artikulálódó, instrumentális cselekvések, optimalizáló stratégiák eredménye is az egyre inkább transznacionálissá és deregulálttá váló lehetőségstruktúrák szélesedő terében.*” (264-265, Csata Zsombor tanulmányából).

Főntebb utaltam már lapunk szűkebb kötelezettségeire, így értelemszerűen a tanulmánykötet felvidéki érintettségeinél kell jobban elidőznünk. Mi az, ami Bárdi Nándor pályatársi és baráti körében (írjuk végre le az őt e kötetrel köszöntő intézmény nevét!) és a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézethez lazán vagy szorosán kötődő kutatók figyelmét leköti a múlt s a jelen Felvidékében? Nos, az írások száma e – külön nem jelzett – fejezetben is hat, az egyes időszakok lineárisan követik egymást, s mint eddig, az olvasó továbbra is izgalmas felismerésekkel gazdagodhat. Elsőként (itt) a szlovenszkói magyar ajkú zsidóság történetébe pillanthatunk be; ugyan a szerző, Szeghy-Gayer Veronika, írása címében is „adalékokról” szól, s a történet a teljességhez képest valóban – bár sokatmondó – pillanatkép, mégis rávilágít arra s arra a veszteségre, mely a magyar nemzet *egészét* érte akkor, amikor végzetes, elvakult és katasztrofális helyzetbe hozta azon polgártársait, akik „*a dualizmus korában szocializálódott generációhoz tartoztak, amely 1918 előtt nagy részben magyarrá*” váltak. És hátborzongatóan ironikus az ezt követő tanulmányra lapoznunk, melyből a „bazil szerzetesek kárpátaljai száműzetése” rajzolódik ki, 1940 és 1941 között. Kosztyó Gyula tanulmánya jól dokumentált, részletekbe menően alaposan datált s hivatkozott, ám lebilincselő művelődéstörténeti tartalmán túl is izgalmas olvasmány; azzá teszi annak kiemelésé, hogy a magyar kormány – mint addig s azóta is – rossz személyválasztásával akkor is rontott a helyzeten, annak konszolidációját épp a kormány által küldött politikai magatartása odázta el; de a kötetben szinte végigvonuló „vörös fonál” is

fölbukkan: „*az oktatás nyelve körüli vita folyamatos és megoldatlan problémát jelentett a korszak végéig*”. Tegyük hozzá: ott és akkor – is!

S mit hoznak a következő évtizedek? Simon Attila drámai összegzést tett közzé (*Elveszett generációk*, 300-310) az impériumváltások következtében széthulló felvidéki értelmiségi generációk sorsáról – „*lényegében elvesztek a felvidéki magyar társadalom számára. Nagy részüknek el kellett hagynia a szülőföldjét, Magyarországon vagy távolabb telepedtek le, és hosszú évtizedekre még az emléküik is elveszett*” – emlékezteti olvasóit. Rossz szóhasználattal „szerencsésnek” is nevezhetném, hogy nincs teljesen igaza, hiszen az elveszett nemzedékek sorsának kutatásáról ő sem mondott le, önálló könyvet szentelt a témának, de sokan mások is folyamatosan jelentkeznek az emlékéllítés különböző gesztusaival. Így mindenképp meg kell említenünk Tóth László évtizedek óta tartó, szívós munkásságát ezen kutatási területen is. De, persze, mindenképp igaz Simon állítása – az emlékezet megadja a tiszteletet, a méltóságot, de nem állíthatja vissza a megszakadt kontinuitást.

Lapozván a következő tanulmányra, újabb szárazabbnak tűnő írást találunk; itt a felvidéki és magyarországi bankrendszerek integrációját szálazva, a tapasztalatok részleteibe mélyedve tárja fel a pénzügyi elitek olykor korántsem egyértelmű gondolkodásmódját és üzletépítési stratégiáit. Egyet lapozva – ironikusan szemlélve a szerkesztés bizonyára véletlen párosítását – már a csehszlovákiai kommunista párt és a magyar kisebbségből ezen irányba mozdulók integrációjáról olvashatunk, a prágai és a pozsonyi parlament magyar nemzetiségű képviselőinek feltáruló életútját követve, Popély Árpád munkája révén. Megismerhetjük más szemszögből azt, amire magunk közelmúltjából is emlékezhetünk; a felvidéki „*kommunista diktatúra is csupán imitálta a parlamentáris demokráciát, a lényegi döntések a pártközpontokban születtek*”. (331) A (cseh)szlovákiai szűkebb ciklust Öllös László kiemelkedően izgalmas áttekintése zárja, *Magyarok és szlovákok békéje* (351) címmel.

Ezen írás fölött hosszasan kell(ene) időznünk! Nem egyedi, de a kérdést felelősen kezelő történészek között is szinte egyedülként jellemző mértéktartással és objektivitással közelíti s kezeli a megbékélés kérdéskörét, annak lehetőségeit. Majd minden mondata aforisztikus tömörségű, mégis mérhetetlen idő- s térbeli távlatokra nyílik. Releváns pontossággal mutat rá a legfontosabb tudni- és tenni-valókra a nemzetek és nemzetrészek, népcsoportok összefogásának, történelmi megbékélésének elengedhetlenné váló megteremtésében. Kimondja például s nem is esszéje summázatában, hogy „*a nemzeti béke megkötése nem lehetséges anélkül, hogy a nemzeti béke és a nemzeti összetartozás tudata megszületne, elterjedne, és felváltaná a nacionális relativizmus és következménye, a potenciális és reális nemzeti harc szükségességének meggyőződését. Méghozzá nemcsak a nemzeti identitás elgondolt elemei vonatkozásában, hanem az érzelmekében is. Magyarok és szlovákok megbékélésének kihívása ennek a feladatnak a megoldásában áll.*” (354) Majd górcső alá veszi, akkurátusan, az együttélés békéjének politikai akadályait és akadályoztatásait, a múlt összecea-

pásainak nemzettudati felszínen tartását, „békétlenséget szítva a béke érdekében”, hiszen, mi az állandó, a közös, a mindig alkalmazható tétel a nemzetviszályok kirobban(t)ásában? *„A nemzeti elválasztás hatalmi értelme a társadalom uralása a tömegpolitika korában. Magyar–szlovák viszonylatban is. A nemzeti elválasztás a többi nemzettől érkező információk zömét szűrőkön keresztül engedi a kulturálisan dominált közeghez. Ennek egyike a nyelv, a másik a nemzetivé alakított történelmi múlt és kulturális jelen minden egyéb felett álló partikuláris perspektívája. Ezek hatalmi kifejeződése a nemzeti politika központivá emelt mértéke, a bárkivel szemben érvényesítendő csoportcél: a nemzeti érdek. Az elválasztás révén nemzeti csomagolásba lehet burkolni mindazt, amit a nemzeti érdektől vezettetve át akarnak venni a többiektől, valamint súlyos bírálattal illetni, sőt, korlátozni azt, amit nem.”* (363)

E ponton, az arany metszés szabálya szerint, le is zárhatnánk e Bárdi Nándort köszöntő kötet értelmezését. Mondván, hogy a lényeg – a köszöntött tudós habitusának érvényes megjelenítése és átadása – a továbbiakban is hasonlóképp valósul meg, az elv marad, csupán a mérlegelések terepe és módja változik. Ám az eddigiekből is látható: a kisebbségkutatás metszetei nem épp aranykorokra mutatnak, legfeljebb ha tünékeny aranyfüstre, így – ha ismertetőnk rövidül is – mi magunknak is a teljességre kell törekednünk, legalább ismeretanyagban.

A régiókra tekintés módszere a továbbiakban eltűnik a kötet szerkezetéből; ugyan néhány soron következő írás még köthető a Délvidékhez, így egy egyszerre megrázó és anekdotikus szöveg a délszláv háború magyar hőseiről, egy áttekintés a magyar nyelvű nemzeti kisebbségi folyóiratok vállalásairól, lehetőségeiről, különös tekintettel arra, hogy *„a folyóiratokra érdemes úgy is tekintenünk, mint amik felrajzolják a társadalomtörténeti látteleket. Értelmező írások révén, élénk vitákkal tűzdelve, megoldási javaslatok ismertetésén át juthatunk közelebb a modern társadalmak valóságához.”* (382) Így igaz, biccentünk a szerző (Falusi Norbert) felé *e helyről is*, hisz ez lévén a mi munkánk, nem is kevés... Folytatván az olvasást újra hazai és európai dolgainkhoz vezetnek a kötetzáró blokk dolgozatai; a magyarországi nemzeti önkormányzatok által fenntartott intézmények sorsára vethetünk pillantást, majd – akár áthallásokat is érzékelve – az európai integrációban jelentkező kölcsönhatások (regionalizmus és kisebbségek) tanulságait elemzi Vizi Balázs. Érdekes és tanulságos a textusok fölött magunk számára is átgondolnunk a csatlakozás folyamatát (az előkészületekkel együtt immár negyedszázadról beszélünk) és eredményét. Mi is volt az elképzelés? Utaljunk itt, a szerzőhöz csatlakozva, az ünnepektől vélekedéséhez: *„Az európai integrációban az államhatárok átjárhatóbbá válása és a régiók nemzetközi szerepvállalása a kisebbségek számára új lehetőségeket adnak, új szövetségeket kínálnak nekik: akár az államon belül más régiókkal, akár az anyaállammal megerősödő kapcsolatokon keresztül. Ahogy arra Bárdi Nándor is rámutatott, az EU-csatlakozás előtt a magyarországi baloldali kormányok nemzetpolitikai stratégiájának is fontos eleme volt az a remény, hogy az uniós regionális fejlesztéseknek, a határokon átnyúló*

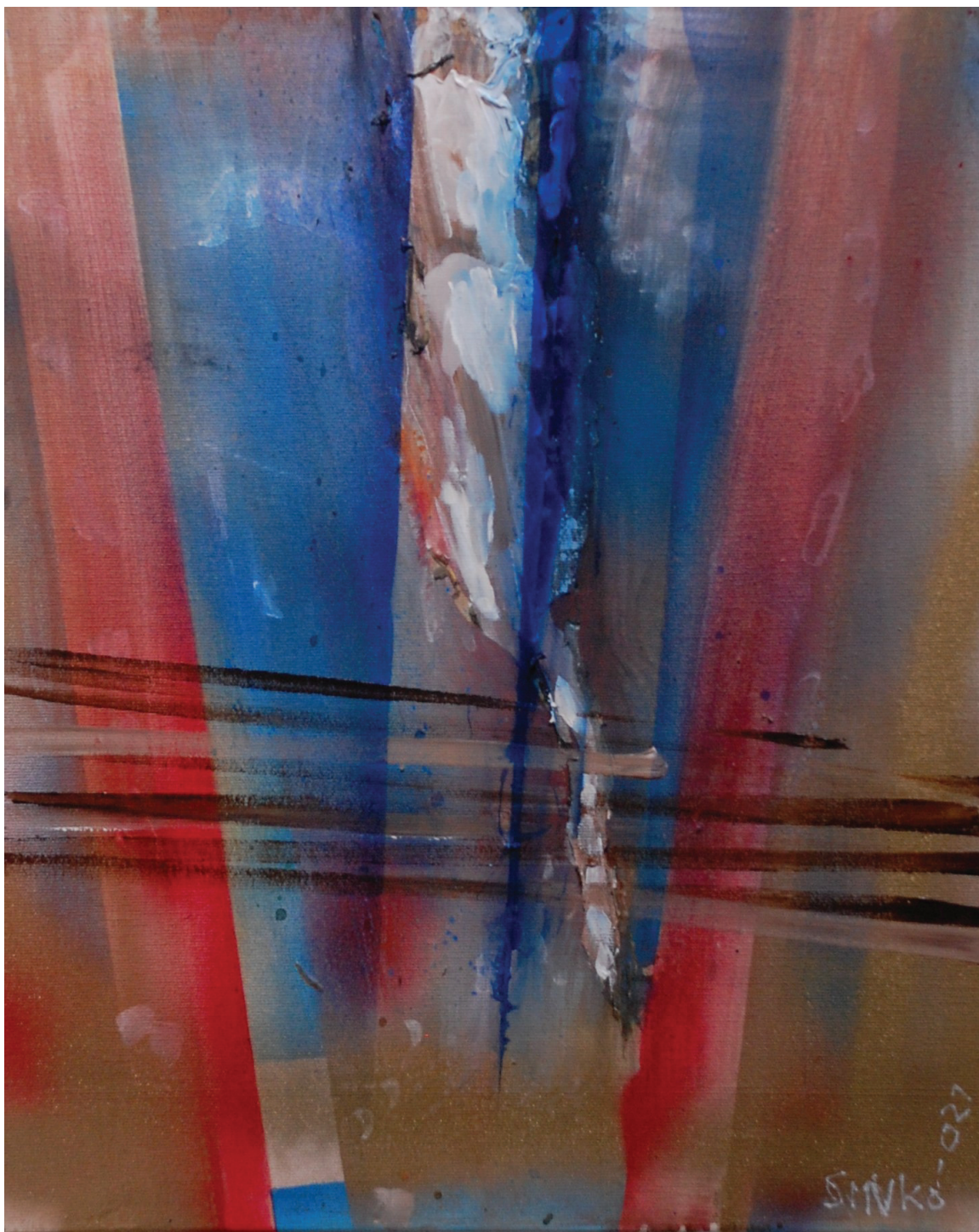
regionális gazdasági kapcsolatoknak rendkívül kedvező hatása lesz a szomszédos országokban élő magyarok számára, anélkül hogy a kisebbségi kérdés az államközi kapcsolatokat megterhelne". (406) S immár a konkrét jelenben vagyunk, szó esik a repatriálás folyamatáról, a magyar diaszpórapolitikáról, a németországi magyarok élethelyzetéről és hazai kapcsolódásaikról; izgalmas összehasonlítást ismerhetünk meg a németországi és magyarországi vitakultúráról és holokauszt-értelmezésről; s lassan-lassan műfajt váltunk; a történetek áteveznek a szépirodalom térfelére.

Regényrészlet, régi barátok életrajzi esszéi, közös olvasmányokról, közös élethelyzetekről – de még ez is megosztható, tanítható művelődéstörténeti fejezet egy valaha volt nemzedék kulturális múltjáról, indulásáról. S a „szint” Filep Tamás Gusztáv esszéjével (*A '89-es dandár, /501/*) „szintet lép”; párhuzamos lélekrajzban meséli el kettőjük közösen, egy eszméért, egy ideáért küzdő évtizedeinek fordulatait. Egy elherdálhatatlan barátság krónikája ez, szépen s hittel megírva – nagy baj lenne, ha ennek íve megtörne az idő múlásán; hisz az idő öregedése sajnos, gyakran produkálja a csontszerkezet amolyan „fáradt törését”. Egy kicsit erre is kivetíthetjük Stefano Bottoni írását; természetesen Bárdinak s Bárdiról szólnak velünk megosztott gondolatai, a legjobb barát ünnepi köszöntője szorosan emberi; épp csak – talán nem csak bennem, a recenzióban – furcsa visszhangot ver Bottoninak az a mondata, hogyan *„magyarázta el nekem 2000 januárjában a két világháború közötti sérelmi alapú, mélyen kompenzatív román nemzetépítési stratégiát”* Bárdi Nándor, azon Bottoni-mondatokkal, melyeket napjainkban hallhatunk-olvashatunk tőle a magyar külpolitika jellemzéseként.

A kor Bárdinak ajánlotta *Palimpszesztusát*, talán egy kicsit arra is gondolva: ne hagyja, hogy üressé váljanak a pergamenek, a viasztáblák! Vesse s véssesse fel azokra újra az egyszer már megtalált és szem előtt soha nem tévesztett valódi s igaz történelmet! Bár az is valid tény, hogy erre nem kell őt figyelmeztetni. A múltból jövet is pontosan látja a régi képekre vetülő újat; látja s szavá teszi, lakonikus tömörséggel. *„A határon túli magyarság kérdése alárendelődött a magyarországi pártpolitikai viszonyoknak. Nem a határon túli magyarok problémái, hanem a hozzájuk való viszony vált témává”* – emeli ki egyik friss írásában (*Látszat és való, Bécsi Napló, 2022. november–december, 10. p.*) S folytatva-lezárva a gondolatot, fölemelt ujjal figyelmeztet: *„az orosz–ukrán háborúhoz való viszony révén a V4-ek szövetsége felbomlott és a balkáni euroatlanti csatlakozás is távolabb került, illetve minden bizonnyal annak ára az EU-n belüli konszenzusos döntéshozatal feladása, Magyarország potenciális „vétó súlyának” megszűnése lesz. Mindez azt jelentheti, hogy a kisebbségi magyar közösségek önálló politikai és társadalmi mozgásteret tovább szűkül.”*

Kedvező csillagállás – de régen gondoltuk ezt így annyi mindenről! –, tehát kedvező csillagállás alatt kezdhette történeti pályafutását Bárdi Nándor. A nyolcvanas évek második felében mélyedhetett el e hivatás mélységeiben, kereshette annak lényegét; akkor, amikor a világtörténelem konstellációi – benne a magunk

kapcsolt részecskéjével – változást jóstak. Nos, a körülmények visszatérni látszanak. De – a *Palimpszesztus* bizonyíthatja – Bárdi Nándor, valamint pályatársai és tanítványai, úgyszintén készen állnak. A gong riadója sokadik, a gond mélysége változatlan.

Sinkó István: Kék ég (2021)